

הרב יצחק דביר

טבילת כלים בבתי עסק

אתגרי כשרות רבים עומדים בפני בעל עסק המפעיל שירותי הסעדה, אך אחת מן המטלות המורכבות ביותר היא טבילת הכלים. מורכבותה נובעת מכמות הכלים, התחלפותם באופן תדיר (בעקבות שברים, בלאי והחלפת סגנונות) והמבצע הלוגיסטי המסובך שבטבילתם. רוב הכשרויות המהודרות בארץ אכן מחייבות לטבול את כל הכלים הנמצאים בשימוש, אך בגלל המעמסה הגדולה, נדרשו חלק מן הכשרויות להיתרים שונים.

א. כלי סעודה

חיוב טבילת הכלים נלמד מציווי התורה בנוגע לשלל שנלקח ממלחמת מדיין: 'אך במי נדה יתחטא'¹. מכאן נלמד² שיש חיוב לטבול כל כלי שעבר מבעלותו של גוי לבעלות ישראל. דעת הרמב"ם³ היא שחיוב הטבילה הוא מדרבנן, והפסוק הוא אסמכתא בעלמא, אך דעת רוב הפוסקים היא שחיוב הטבילה הוא מן התורה⁴, וכן פסק ה'שולחן ערוך'⁵. הגמרא מדייקת שדווקא 'כלי סעודה' נאמרו בתורה, ומסיקה מכך שכלים שאינם משמשים לסעודה אינם חייבים בטבילה. על פי עיקרון זה, נכתבו בפוסקים כמה הגדרות לכלים הפטורים מטבילה (כלים שאינם מיועדים לגעת במאכל⁶, כלים המחוברים לקרקע⁷, כלים חד פעמיים⁸ וכדומה). ה'בית יוסף'⁹ חידש חידוש נוסף: והיה נראה לי, דישראל שקנה כלי מגוי לסחורה, אם מכרו לישראל אחר, אין הקונה צריך להטבילו, דכיון שלא נתחייב ביד הראשון, שהרי לא היה עומד אלא לסחורה...

1. במדבר לא, כג.

2. ע"ז עה ע"ב.

3. רמב"ם, הל' מאכלות אסורות פי"ז ה"ה. והרמב"ן על הגמ' שם ובפירושו על התורה בפרשת מטות הסתפק בכך. ועיין בשו"ת הרשב"א, ח"ג סי' רנה, שכתב שגם לדעת הרמב"ם חיובו מן התורה, וכ"כ הכס"מ שם, ובישועות יעקב, יו"ד סי' קכ ס"ק א. טבילת כלי זכוכית לדעת רוב הפוסקים, חיובה מדרבנן.

4. כך פשט הגמרא שלמדה את חיוב הטבילה מן הפסוק, וכן דעת הראב"ד על הרמב"ם שם, המאירי, הריטב"א והרשב"א על הגמ' שם, והאור"ז ע"ז סי' רצג.

5. שו"ע, יו"ד סי' קכ סעי' ט; למעשה, הוכיח הפר"ח (על השו"ע שם ס"ק א) שדעת השו"ע היא שהחיוב הוא מדאורייתא, שהרי בשו"ע שם החמיר בספק, וכ"כ הט"ז, שם ס"ק טז, ועיין בזה ובכל הדעות הנ"ל בפירוט בשו"ת יביע אומר, ח"ב סי' ט. ובמבוא ג לספר טבילת כלים.

6. רמ"א, יו"ד סי' קכ סעי' ה-ח.

7. ערוך השלחן, סי' קס ס"ק לט; ועיין בחכ"א סי' עג ס"ק יג, שחלק על היתר זה.

8. שו"ת מנח"י, ח"ה סי' לב אות א. ועיין עוד בשו"ת אג"מ, יו"ד סי' ג אות כג.

9. ב"י, יו"ד סי' קכ על סעי' ח, בשם רבו מהר"י בירב, והביאו הט"ז שם ס"ק י.

מדברי ה'בית יוסף' משמע שכלים העומדים למכירה מוגדרים 'כלי סחורה' ואינם עומדים בגדרי 'כלי סעודה' על מנת להתחייב בטבילה¹⁰.

ר' שלמה קלוגר בשו"ת 'טוב טעם ודעת'¹¹ הרחיב היתר זה גם לכלים שמכונים בהם אוכל בצורה מסחרית:

נראה לכאורה דבר חדש, שלכאורה לא חייבה התורה טבילה רק להקונה כלי סעודה להשתמש בו לעצמו... אבל אם קונה כלי לעשות בו מאכל למוכרו לאחרים... א"כ לדידה לא נחשב אוכל נפש, דלא הוי לו רק כעניין סחורה... וכיון דהעיקר נעשה למכור לאחרים הוי כעין כלי סחורה לבד.

על פי היתר זה, יישב ה'דרכי תשובה'¹² את מנהג ישראל לשתות משקאות אצל מוזג יהודי שלא טבל את כליו, מפני שהכלים נמצאים בידו לסחורה בלבד ופטורים מטבילה. אם כן, לכאורה יש לפטור את כלי בתי העסק מטבילה, אלא שעל היתר זה יש כמה פקפוקים:

1. אם נתבונן בדברי ה'בית יוסף' שהם המקור לפטור 'כלי סחורה', נראה שהוא פטר את הכלים מטבילה רק בשעה שהכלים מיועדים למכירה ועדיין אינם מיועדים למאכל כלל, אך קשה להשליך מדבריו על כלים העומדים על מנת לאכול בהם בצורה מסחרית, שהרי ודאי לא פקע מהם שם 'כלי סעודה'¹³.

2. גם אם אכן בעל בית העסק פטור מלטבול את הכלים, לא ברור שגם לסועדים יהיה מותר לאכול בהם, שהרי הסועדים משתמשים בכלים לצורך אכילה. הכלל העקרוני הוא שיהודי ששואל כלי שאינו טבול מיהודי אחר - חייב לטבול¹⁴. אלא שכאן בעל הכלים (בעל העסק) לא התחייב בעצמו בטבילת כלים, ונחלקו הדעות בדין זה: דעת ה'שולחן ערוך' והרמ"א¹⁵ היא שחייב הטבילה נקבע על פי בעל הכלי, ומכיוון שהכלי לא התחייב בטבילה אצל בעליו, אין השואל מחויב בטבילתו (לפי שיטתם, לשיטת הפוסקים הפוטרים את בעל העסק מטבילה, מותר גם לסועדים לאכול בכלים אלו ללא חשש); אך ה'איסור והיתר הארוך'¹⁶ חולק על היתר זה וסובר שאם השואל משתמש בכלים לצורך

10. בשעה שאין בכוונתו להשתמש בכלים, ברור שאין הוא מחויב בטבילה, אלא שהב"י מעלה אפשרות שגם מי שקונה כלי מעסק בבעלות ישראלית, יהיה פטור מטבילה, מפני שהכלים פטורים מטבילה אצל בעל העסק (כיוון שהם לסחורה), והקונה רוכש כלים מיהודי שפטור מטבילתם. למעשה ה'בית יוסף' אמנם דוחה אפשרות זו ופוסק שהקונה מתחייב בטבילתם, אך חידוש ההגדרה של כלי סחורה בעינו עומד.

11. שו"ת טוב טעם ודעת, מהדורה תליתאה ח"ב סי' כב.

12. דרכי תשובה, שם ס"ק יג וס"ק ע, על פי שו"ת שבת סופר, ח"ב סי' סז.

13. כן פקפק השו"ת מהרי"ל דיסקין, קו"א סי' ה אות קלו בהערה, ואמנם בתחילתו כתב להתיר, אך בהמשך דבריו נטה לאסור. וכ"כ בשו"ת לבושי מרדכי, יו"ד סי' פג.

14. שו"ע, שם סעי' ח.

15. כל זה בסעיף ח. וכן פסקו: פר"ח, שם ס"ק כב; בינת אדם, שער או"ה סי' ה; ערוה"ש שם ס"ק מה; זבחי צדק שם ס"ק נ.

16. או"ה הארוך כלל נח.

סעודה, חל עליהם חיוב טבילה, וכן פסקו הש"ך, הט"ז ופוסקים נוספים¹⁷. ואם כן, לפי פוסקים אלו, גם אם נפטור את בעל העסק מטבילת הכלים, לסועדים אסור לאכול בכלים אלו, כיוון שבשעה שהם מקבלים אותם לידיהם, מתחייבים הכלים בטבילה¹⁸.
3. הרמ"א¹⁹ פסק להלכה שיש חיוב לטבול גם כלי שפטור מטבילה על פי הדין, כאשר יש חשש שישתמשו בו בטעות באופן המחייב טבילה. ואם כן, גם אם הכלים נחשבים ל'כלי סחורה' ופטורים מטבילה, יש חיוב לטבלם שמא ישתמשו בהם באופן פרטי (ובפרט שלעתים בעל האולם אוכל גם הוא מן האוכל המוגש, ולכאורה אכילתו גורמת לכלים להתחייב בטבילה)²⁰.

למעשה, יש מן האחרונים שסמכו על היתר זה²¹, אך פוסקים רבים כתבו שאין לסמוך על היתר זה בגלל הטעמים הנ"ל²², ולכן בנוהלי הכשרות של הרבנות הראשית לישראל נקבע שבכל בתי העסק ובכל רמות הכשרות יש חובה לטבול את הכלים, ואכן רוב ההכשרים המהודרים והכשרי הבד"ץ מחייבים את בעל העסק לטבול את כל הכלים.

ב. איסור השימוש בכלי

הראשונים נחלקו האם בנוסף לחיוב טבילת הכלים יש איסור להשתמש בכלי כל עוד הוא לא נטבל²³, או שמא אף על פי שהתורה חייבה לטבול את הכלי, אין איסור להשתמש בו לפני הטבילה²⁴. למעשה, ב'שלחן ערוך'²⁵ נפסק שיש איסור להשתמש בכלי קודם שטבלוהו.

-
17. ש"ך שם ס"ק טז; ט"ז שם ס"ק י; בן איש חי שנה ב' פרשת מטות. יש להעיר שגם השו"ע לא הביא את הדעה המקלה אלא בשם 'יש אומרים'.
 18. יש להעיר שהדרכי תשובה עצמו שם ס"ק פט, מתקשה בעניין זה ומסיק להקל רק בכלי זכוכית, (שחיוב טבילתם מדרבנן) כדעת הרמ"א והשו"ע. ואם כן, בכלי מתכת כגון סכ"ם וכדומה גם הדרכי תשובה יודה לאסור.
 19. רמ"א, שם סעי' ה.
 20. טעם זה כתב מהרש"ק בשו"ת טוב טעם ודעת שם.
 21. עיין דרכ"ת, שם; ושו"ת יחווה דעת, ח"ד סי' מד, התיר כן משום שזהו ספק דרבנן (ובשו"ת יביע אומר, ח"ז יו"ד סי' ט, נכתב שנהגו להטבילם בלא ברכה). שו"ת מנחת יצחק, ח"א סי' מד, לא סמך על היתר זה על מנת להתיר לבעל העסק להשתמש כך בלא טבילה, אך התיר מטעם זה לסועדים להשתמש בכלים, מפני שאיסור השימוש הוא רק מדרבנן (כמו שיבואר בהמשך), ובאיסור דרבנן יש לסמוך על המתירים. וא"כ נראה שגם לדעתו אין ללכת לכתחילה לאכול בבית עסק כזה או להזמין אירוע במקום כזה, ורק לאדם שנקלע לכך יש להתיר.
 22. ונראה ששו"ת שרידי אש, יו"ד סי' כט, לא סמך על כך בשופי; כן הביא בספר טבילת כלים פ"ג הערה כד, בשם הגר"ח קנייבסקי בשם החזו"א; כן דעת הגר"ש"ז אויערבאך, מנחת שלמה, תנינא סי' סח; שו"ת אג"מ, יו"ד ח"ג סי' כב; וכן דעת מו"ר הרה"ג אליקים לבנון. כאמור, גם דעת המנח"י לחייב את הכלים בטבילה, אלא שלסועדים התיר לסמוך על המתירים.
 23. רמב"ם, הל' מאכלות אסורות פי"ז ה"ג; שאילתות, מטות סי' קלז; רוקח, סי' תפא; אור זרוע, שם ועוד.
 24. פסקי הרי"ד, ע"ז עה ע"ב; שו"ת מהר"ח או"ז סי' סא; וכן דייקו מהגהמ"י הל' מאכלות אסורות פי"ז ס"ק ח.
 25. שו"ע, שם סעי' טז. ומפורשים הדברים ברמ"א, שם סעי' ז.

אלא שהדעות חלוקות מהו תוקף האיסור. יש שכתבו שההשתמשות בכלים שאינם טבולים אסורה מן התורה, והאיסור להשתמש בכלי טרם טבילתו הוא חלק בלתי נפרד מן החיוב לטבול את הכלים²⁶, אך רוב האחרונים²⁷ סוברים שמן התורה אין איסור להשתמש בכלי, וחכמים הוסיפו איסור שימוש בלא טבילה, וכן פסק ה'משנה ברורה'²⁸ למעשה.

ג. מתי איסור השימוש חל על הסועד

הרמ"א פסק ששימוש בכלי שאינו טבול אינו אוסר את המאכל²⁹, ואם כן, גם אם בעל העסק בישל בכלים שאינם טבולים, האוכל לא נאסר. אך יש לדון האם מלבד האיסור שחל על בעל העסק להשתמש בכלי הבישול וההגשה, גם לסועדים אסור להשתמש בכלי האכילה.

כפי שנאמר לעיל, השו"ע פסק שגם על השואל כלי שמחויב בטבילה חל איסור להשתמש בכלי. על פי פסק זה, רבים מן האחרונים אסרו לסעוד בבית עסק שהבעלים לא טבלו את כליו³⁰.

לעומתם נכתב בשו"ת 'בית אב"י'³¹ שיש להבחין בין דין שואל, המבואר ב'שלחן ערוך', לבין סועד המתארח במסעדה או אצל חברו, משום שלמעשה הוכרע שאיסור השימוש בכלי הוא מדרבנן. איסור זה שייך דווקא כלפי שואל, שיש לו בעלות מסוימת על הכלי, ולכן הוא מתחייב בעצמו בטבילה, וחכמים אסרו עליו להשתמש בכלי על מנת שיקיים את חובתו ויטבילו. אך לסועד בבית עסק אין שום בעלות על הכלי, שהרי הכלי לא הושאל לו אלא הועמד לשימוש, והוא אינו יכול לעשות בו שימושים אחרים, וכן הבעלים יכולים לקחת את הכלי בכל זמן, ואם כן, לא חלה עליו חובת הטבילה, וממילא לא שייכת בו גזרת חכמים שמא ישכח לטבול את הכלי, ומותר לו להשתמש בכלי. על היתר זה יש להקשות כמה קושיות:

26. כך משמע בשאילתות וברוקח דלעיל, וכן מהאור זרוע ע"ז סי' רצג; ומהשאגת אריה סי' נו.
27. ישועות יעקב, יו"ד סי' קכ"א, ועי' שם שהסביר כך גם את דעת הרמב"ם. וכן שו"ת מנחת יצחק, ח"א סי' מד. הגרש"ז אויערבאך במעדני ארץ (שביעית) סי' טז אות י (ועיין בשו"ת מנחת שלמה, ח"ב סי' סו אות יד); שו"ת יביע אומר, ח"ב יו"ד סי' ט אות ב.
28. משנ"ב, סי' שכג, בביאור הלכה, על סעיף ז ד"ה מותר להטביל.
29. רמ"א, יו"ד סי' קכ"ט ע"י טז.
30. כך הובא בספר טבילת כלים, פ"ג הערה כד בשם הגר"ח קנייבסקי בשם החזו"א; וכן אג"מ, יו"ד ח"ג סי' כב; חידושי חת"ס, יו"ד סי' קכ, וכן סתימת הפוסקים שאסרו למתארח אצל חברו לאכול בכלים שאינם טבולים (עיין שו"ת יחוה דעת שם); וכן דעת מו"ר הרה"ג אליקים לבנון. ועי' בשו"ת דעת כהן (הגרא"י קוק), סי' רכז, שם פקפק בפסק השו"ע שמחייב שואל בטבילה, ונטה להתיר להשתמש בכלי זכוכית (שחיובם מדרבנן) במקום איבה.
31. שו"ת בית אבי (הרב יצחק אייזיק ליבס), יו"ד סי' קטז.

1. אין מקור ותקדים לחילוק בין סועד לשואל, ולכאורה הסועד מתחייב בטבילה מדין שואל³².
2. הנחת היסוד העומדת בבסיס ההיתר היא שהסיבה שחכמים אסרו על השואל להשתמש בכלי היא רק משום שהוא מתחייב בטבילה בעצמו, ולכן על הסועד, שאינו מתחייב בטבילה, לא חלה גזרת חכמים. אך יש שדייקו מלשון הראשונים להיפך, שלמרות שעל השואל לא חלה חובת טבילה, אסור לו להשתמש בכלי. ואם כן, איסור השימוש אינו מותנה בחיוב הטבילה, וגם לסועד, שאינו מתחייב בטבילה, יהיה אסור להשתמש בכלי³³.
3. ההיתר מבוסס על כך שגזרת חכמים משתנה במצבים שונים, אך בהחלט אפשר להבין שחכמים אסרו כל שימוש בכלי המחויב בטבילה, ו'לא פלוג רבנן'³⁴.
4. מסתבר שבמסגרת איסורי השימוש החלים על הבעלים, אסור לו לתת לאורחיו להשתמש בכלים, ואם כן, הסועד האוכל בכלים הוא שותף לדבר עברה, ואולי אפילו בזמן אכילתו הוא הגורם לבעל הבית לעבור על האיסור³⁵.
- הגרש"ז אויערבאך³⁶ מחלק חילוק מחודש על מנת להתיר לסועד להשתמש בכלים. לדבריו, הסיבה שלשואל כלים מחברו אסור להשתמש בהם בלא טבילה היא מפני שביכולתו לטבול את הכלים, ולכן אסרו עליו חכמים להשתמש בכלים על מנת שילך לטבלם. אך סועד המקבל כלים לשימושו אינו יכול לטבלם, וממילא גזרת החכמים אינה שייכת כלפיו, שהרי איסור ההשתמשות לא יגרום לו לטבול את הכלי אלא רק להימנע מלאכול. ולכן מותר בשעת הדחק לסועד לאכול בכלים שאינם טבולים³⁷. יש להעיר שהיתר זה מכוון בעיקר למצב של אדם שנקלע בעל כורחו למקום שכליו אינם טבולים, אך גם לפי דברי הגרש"ז אויערבאך, אין היתר לבעל הבית להגיש בכלים אלו את המאכלים לפני האורחים, ונראה שגם על מזמין האירוע להימנע מלהזמין אירוע במקום שכליו אינם טבולים, שהרי הוא מכניס את עצמו ואת אורחיו למצב הדומה לאונס.
-
32. עיין במנחת יצחק, ח"א סי' מד, שהגדיר את הסועד כשואל לכל דבר, וכן נראה דעת שאר האחרונים, שלא חילקו בזה.
33. המנחת יצחק שם דייק כך מלשון הטור, שכתב שהשואל כלי מחברו 'אסור השני להשתמש בו בלא טבילה' ולא כתב שהשני חייב לטבול, וכן נראה מלשון שו"ת מהר"ח אור זרוע, סי' סג, שכתב 'איני יודע שום חילוק בין בעל הכלי ובין השואלו ממנו, אם אסור להשתמש ממנו קודם הטבילה גם השואל אסור'.
34. עיין בשו"ת באהלה של תורה, ח"א יו"ד סי' יט, שם תלה עניין זה במחלוקת האם איסור השימוש מדאורייתא או מדרבנן. ולעיל ביארנו שגם אם איסור השימוש מדרבנן, אפשר לומר שאסרו את הכלי עצמו, ולא רק שמא ישכח לטבול. ועוד, שגם אם אסרו שמא ישכח לטבול, אפשר לומר ש'לא פלוג רבנן'.
35. עי' בספר 'טבילת כלים' פרק ג הערה כד, שם כתב ששאל את הגרש"ז א מדוע אין כאן 'לפני עיור', וענה לו שיש מקרים שאין בהם 'לפני עיור', כמו שמותר לשכור פועל בחוה"מ אף על פי שלפועל אסור לעבוד בשכר.
36. שו"ת מנחת שלמה, ח"ב סי' סו אות יד.
37. עיין בהערות שם, שבמקום אחר כתב הגרש"ז להתיר רק באקראי ובשעת הדחק.

ד. מתי נחשב למשתמש בכלי

הפוסקים עסקו רבות בדין של אריזות הנמכרות ומאכל בתוכן - האם יש חיוב לטבול או לא. כך נכתב בשו"ת מהרי"ל דיסקין³⁸:

ודע עוד, שהקונה כלי עם משקה, אין צריך לשפוך המשקה ולהטבילו, ד'שב ואל תעשה' הוי, ולא נקרא שימוש.

רוב הפוסקים³⁹ מסכימים עם הנחה זו, שאין צורך לרוקן את הכלי מן המאכל ולטבול באופן מידי, וכל עוד המאכל בתוכו, האדם אינו נחשב למשתמש בכלי, ואף להיפך, הוא מוציא את המאכל ממנו. על פי עיקרון זה כתב ה'אגרות משה'⁴⁰, שכאשר מוגש לאדם מאכל בכלי שאינו טבול, הוא יכול לאכול אותו משום שהוא אינו נחשב למשתמש בכלי.

אך פתרון זה אינו מועיל במיוחד לסועד שנקלע למציאות כזו, מכמה סיבות:
1. אסור לסועד להעביר מאכלים לתוך כליו, למשל למזוג שתייה לכוסו או לתת סלט או דבר מאכל לצלחתו.

2. אסור לסועד להשתמש בסכו"ם.

3. ה'אגרות משה', שם, מסייג שהיתר זה אינו תקף אלא בנוגע למאכלים מוצקים, כיוון שאז אין לו צורך בצלחת בשעת האכילה. אבל לא בנוגע למרק או מאכלים ברוטב, שלולא הצלחת היו מתפזרים, שהרי הוא משתמש בכל רגע ורגע בצלחת ונהנה מכך שהמאכל לא נשפך.

בשו"ת 'בית אב"י', שם, נכתב שהסועד המתארח במקום שאינו שלו, לעולם אינו נחשב למשתמש בכלי, משום שלא הוא בחר את הכלים, ולא אכפת לו באילו כלים להשתמש, ומבחינתו היה אפשר להשתמש גם בכלים חד פעמיים או בכלים שהוטבלו⁴¹, וממילא הכלים משמשים את המארח ולא את האורח.

על חילוק זה אפשר להקשות, שהרי גם אם רק על המארח חל איסור להאכיל את האורח בכלים אלו, ברור שאסור לאורח לאכול ובכך לגרום לו לעבור על איסור. כמו כן, קשה לומר שאת האורח לא מעניין באילו כלים הוא אוכל, שהרי בדרך כלל בתי העסק הללו הם מקומות יוקרתיים, שוודאי שהסועד שם אינו מוכן שיגישו לו בכלים חד פעמיים, וממילא בעצם הליכתו לבית העסק הוא בוחר להשתמש בכלים של בית העסק, שאינם טבולים.

38. מהרי"ל דיסקין, קונטרס אחרון סי' ה ס"ק קלו.

39. שו"ת שרידי אש, יו"ד סי' כט; שו"ת יחיה דעת שם, ועוד רבים התירו מטעמים שונים.

40. אג"מ, יו"ד ח"ג סי' כב.

41. שו"ת בית אבי שם. ועיין שם שכתב טעם נוסף להקל לדעת הסוברים שחיוב טבילת כלים מדרבנן, משום שיש ספק שמא ייצור הכלים הללו נעשה בידי יהודים, וספק דרבנן לקולא (וכ"כ בשו"ת מנח"י שם). אמנם קשה מאוד להשתמש בספק זה, משום שבימינו מעטים מאוד מפעלי ייצור הכלים שבעליהם יהודים (אך אולי אפשר לצרף לספק את דעת הסוברים שבעלי מניות יהודים נחשבים לשותפים, ואם כן, הכלים פטורים מטבילה, ומציאות זו מצויה ביותר).

סיכום

א. רוב הפוסקים הסכימו שאין להחשיב לכתחילה כלים של בתי עסק בתור 'כלי סחורה', ואם כן, יש להימנע מלהזמין אירוע מבית עסק או ללכת למסעדה שכליהם אינם טבולים. כאמור, נוהלי הרבנות הראשית קובעים שיש חובה לטבול את כל הכלים, וכך מקפידים ברוב ההכשרים המהודרים, אך כדאי לברר זאת קודם לכן עם המשגיח (כאשר רוצים לארגן אירוע במקום שהכלים שבו אינם טבולים, כדאי להתייעץ עם ארגון 'כושרות' כיצד לפתור את הבעיה).

ב. רבים החמירו שגם מי שהוזמן לבית עסק שכליו אינם טבולים, אסור לו להשתמש בכלים. בדרך כלל הצלחות עשויות מחרסינה או פורצלן, ולדעת פוסקים רבים הן פטורות מטבילה. הכוסות מזכוכית, ויש בהן מקום רב יותר להקל, כיוון שטבילתן מדרבנן, אך הסכ"ם בדרך כלל ממתכת, וראוי להשתמש בסכ"ם חד פעמי. בשעת הדחק, כאשר אכילה בחד פעמי עלולה להביא לידי איבה, יש מקום לסמוך על הפוסקים המקלים ולאכול בכלי בית העסק.

נספח: פתרונות לנותני הכשרות

לכתחילה, על מנת שלא לסמוך על הפוסקים המתירים את הכלים בתור 'כלי סחורה', יש לטבול את כל הכלים וכך לצאת ידי חובת כל הדעות. אך כאשר קשה לעשות זאת (למשל: בארגון 'כושרות' או נותנים ייעוץ כשרות לאירוע חד פעמי, ובלתי אפשרי לצורך כל אירוע לטבול את כל הכלים), יש שני פתרונות אפשריים:

1. מכירת הכלים לגוי - ה'שלחן ערוך'⁴² מציע למי ששכח לטבול את כליו לפני שבת ויום טוב, שייתן את הכלים במתנה לגוי ויחזור ושאל אותם ממנו, וכך יוכל להשתמש בכלים בלא טבילה. הרמ"א הוסיף שאפשר להשתמש בהיתר זה גם בחול כאשר אין לו אפשרות לטבול את הכלים.⁴³

הט"ז⁴⁴ וה'משנה ברורה'⁴⁵ מעירים שאין להשתמש בהיתר זה אלא בשעת הדחק ולזמן קצר, ולא לסמוך על היתר זה לזמן ארוך⁴⁶, ובהקדם האפשרי יש לטבול את הכלים,

42. שו"ע, יו"ד סי' קכ סעי' טז.

43. יש להעיר שבמכירה או מתנה זו ייתקלו בכל הבעיות האמורות במכירת חמץ, כיוון שגם במקרה זה אינו מעביר את החפץ הנמכר לרשות הבעלים, ואם כן, יהיה צורך להקפיד על כל הקניינים והחומרות שנאמרו שם, עי' שו"ע, או"ח סי' תמח.

44. ט"ז, שם ס"ק יח.

45. משנ"ב, סי' שכג ס"ק לה.

46. לפי זה, כאשר נותנים השגחה לזמן קצוב (כמו 'כושרות'), תיווצר בעיה אם ימכרו את הכלים לגוי בבית עסק מסוים ולאחר זמן יצטרכו לתת שוב הכשר לאותו בית עסק, כיוון שעל המכירה הקודמת

משום שכאשר הכלי נשאר בידו זמן רב, הרי הוא 'משתקע בידו' ומתחייב בטבילה, כפי שכתב ה'שלחן ערוך'⁴⁷ שגוי שנתן משכון ליהודי, כאשר ברור שלא יפדה אותו ממנו, הכלי 'משתקע בידו' וחייב לטבלו⁴⁸. ולכן פתרון זה אינו נותן מענה באופן קבע. כמו כן, יש להימנע מלהשתמש בפתרון זה לכתחילה משום שכתבו הפוסקים שמכוער הדבר להשתמש כך בלא טבילה⁴⁹.

2. שותפות עם גוי - ה'איסור והיתר הארוך'⁵⁰ כתב שאין חובה לטבול כלי שבבעלותו שותפים יהודי וגוי ביחד, כיוון שאף אם יטבול אותו, לא תועיל הטבילה, מפני שתמיד תישאר לגוי שייכות בכלי, וכן פסק הרמ"א⁵¹.

עצה זו יכולה להיות טובה יותר ממכירת הכלים לגוי, מפני שהיא יכולה לשמש פתרון גם לאורך זמן, משום שבשותפות לא שייך לומר שאחר זמן הכלי 'נשתקע בידו'⁵², שהרי כך

לגוי אין לסמוך כיוון שכבר נשתקעו הכלים בידו, ומכירה חדשה אי אפשר לעשות כיוון שהכלים כבר בבעלותו של הגוי. אנו פותרים בעיה זו על ידי מכירה לגוי שתתבטל לאחר זמן קצוב.

47. שו"ע, שם סעי' ט.

48. לכאורה קשה, כיוון שדין 'נשתקע בידו' אינו דין התלוי במשך הזמן שהכלי נמצא ביד היהודי, אלא תלוי בניתוח רצונו של הגוי, ואף אם מיד בשעת מסירת המשכון מכיר בכך שהגוי אינו מתכוון לפדות את משכונו, חייב הוא בטבילה, ואם כן, מדוע יהיה מותר לסמוך על היתר זה במשך השבת, שהרי ברור לכל שהכלי יישאר ביד היהודי? ולכן צריך לומר שהט"ז וה'משנה ברורה' סוברים שאכן מן הדין היה צריך לאסור מיד, אלא שמכיוון שלא הוזכר דבר זה במפורש בפוסקים, אין לאסור לגמרי, אך אין להשתמש בהיתר זה אלא בשעת הדחק ולזמן קצר, וכאשר יכול לטבול את הכלים, לא יסמוך על ההיתר.

49. דרכי תשובה, שם ס"ק ב.

50. או"ה הארוך, כלל נט סעי' צה.

51. רמ"א, שם סעי' יא. וכן דעת הנושאי כלים שם, וכן בערוה"ש, שם; זבחי צדק, שם סעי' עח ועוד. והקשה הבית מאיר, שם ס"ק ג על סיבת היתר זו שלכאורה עלינו לאסור את השימוש בכלי כיוון שאי אפשר להכשירו כנדרש. ערוך השלחן, שם ס"ק נג, כתב שסיבת הפטור היא כיוון שכלי בשותפות אינו דומה לכלי מדין, ולכן אין צורך להטבילו, ועל פי סברה לא שייכת קושיית הבית מאיר. ובקובץ המאור (כסלו תשט"ו), הביאו בשם בעל השרידי אש שכל חיוב הטבילה מדאורייתא אינו אלא היכן שעל ידי הטבילה מוציאו מטומאת ישראל, אבל היכן שהטבילה אינה מועילה, לא חייבה התורה טבילה כלל. וכן משמע קצת גם דעת הגר"א בביאורו שם ס"ק לא. אך הגרש"ז אויערבאך, מעדני ארץ שם, תירץ את קושיית הבית מאיר וכתב שכל איסור השימוש בכלי אינו אלא מדברי חכמים, כדי שלא ישכח לטבלו, אך כאשר טבילתו לא תועיל, לא גזרו חכמים, וממילא מותר להשתמש בכלי לכתחילה.

52. שהרי בוודאי שאם שותף מרשה לחברו להשתמש בכלי תמיד, והוא עצמו אינו משתמש, אין זה גורע כלל מחלקו (ולא כמו שנכתב מסברה בהערה לספר טבילת כלים, פרק ג הערה י, שגם בזה שייך דין נשתקע בידו), ואף שידוע שהמכירה נעשתה לצורך הלכתית, אין בכך כלום, שהרי דברים שבלב אינם דברים ואינם פוגמים במכירה כל עוד אינו ניכר לעין.

יש להעיר שאם השותפות נעשית עם אחד מעובדי המקום, יש בכך הידור נוסף, כיוון שסוף סוף שניהם משתמשים בכלים ובעלותו של היהודי אינה ניכרת.

היא דרך השותפים - לכל אחד מהם מותר להשתמש בכלים גם לאורך זמן⁵³. ואם כן, דרך זו תיחשב בתור הדרכה לכתחילה⁵⁴. גם הקניין פשוט יותר בפתרון של שותפות, כיוון שהחיסרון המרכזי במכירה הוא שהחפץ נשאר בבית היהודי, ונראה שנוצרת בעיה ברצינות המכירה. אך כאשר מוכר לגוי בשותפות, בעיה זו מתמעטת כיוון שטבעי והגיוני שעל אף שעושים שותפות, יישארו הכלים ביד היהודי. החיסרון שיש בהצעה זו הוא חוסר היכולת לפתור את בעיית התשלום שהגוי צריך לשלם תמורת הכלים. במכירה אפשר לפתור בעיה זו בכך שבסוף תקופת המכירה הגוי משלם תמורת הכלים בכלים שבידו, אך בשותפות שנעשית לאורך זמן אי אפשר לעשות הסדר זה (ואם הגוי משלם תשלום מועט שאינו שווה לשוויים של הכלים, יש חיסרון ברצינות של המכירה). אפשר לפתור בעיה זו על ידי נוסח שטר שותפות הקובע סכום גבוה למכירת הכלים ומקזז את החוב במהלך הזמן מן הרווחים⁵⁵.

53. כאמור, הרווח שיש לנו מהצעה זו הוא שאפשר להשתמש בה גם לזמן ארוך, וממילא בפעמים הבאות שישגוחו שוב באותו המקום, לא יהיה צורך לעשות שוב שותפות חדשה (אלא רק על הכלים החדשים שנוספו מן הפעם הקודמת). כמו כן, על ידי עצה זו יוצא שבכל מקום ש'כושרות' משיגים בו, הם מכשירים את כלי האכילה במקום גם לכל הסועדים בו בעתיד, ומקיימים בכך 'אפרושי מאיסורא'.
54. שו"ת מלמד להועיל, ח"ב סי' מז, הקשה מדוע לא הציע השלחן ערוך עצה זו למי שלא טבל את כליו וצריך להשתמש בהם בשבת. ותירץ שמכיוון שכל יסוד ההיתר הוא שאף אם יטבול את הכלי לא יועיל לו, ממילא זהו סוג של אונס, ואסור לאדם להכניס את עצמו למצב כזה ולהתיר על ידי כך את כליו, ורק כאשר מוכרם לנכרי ונפטרים הכלים מן הדין, מותר לעשות כך בשעת הדחק. נראה שכל דבריו הם רק לפי הבנת הבית מאיר, שהבין שטעם הפטור הוא חוסר יכולת להתיר את הכלים על ידי טבילה, אך לפי הבנת הפוסקים כרמ"א (כמו שהבאנו לעיל את הגרש"ז וערוה"ש ועוד) ההיתר הוא היתר מוחלט, כיוון שבמקרה כזה אין איסור כלל.
55. אפשר להוסיף שאת שאר החוב יקזז המוכר מן הרווחים שמגיעים לשותף מן ההשתמשות בכלים (יש לדאוג שההפרש בין הסכום הכולל לרווחים המגיעים לקונה יהיו מספיק גדולים, כדי שלא יכסו הרווחים את החוב לפני בלאי הכלים), וכך נפתרת לחלוטין בעיית 'נשתקע בידו'.